

Богдан ТЕРЗИЋ /Београд/

НОРМАТИВИСТИЧКИ АСПЕКАТ РУСИЗАМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Русизми као вид позајмљеница током последње деценије били су предмет интересовања истраживача у осетно већој мери него што је то раније био случај. Ово се односи како на апелативну, тако и на ономастичку лексику. Контактолошка истраживања данас већ имају сасвим солидну теоријско-методолошку подлогу, о чему сведочи и позамашан корпус литературе везане за ову област. Русизмима је посвећен леп број радова већег и мањег обима. Ту бисмо пре свега истакли значајну студију Светозара Стијовића *Славенизми у Његошевим ћесничким делима* из 1992. године, која поставља сигурне параметре за ову врсту истраживања. Исто тако треба истаћи и темељно и веома акрибично урађено истраживање Јована Ајдуловића *Русизми у српскохрватским речницима* из 1997. године, које се састоји из два дела с насловима *Принципи адаптације* и *Речник*. Реч је, дакле, само о оним русизмима који у нашим речницима имају квалификатор „русизам”, а не и о осталим русизмима који су досад у науци идентификовани. Досад су испитивани различити видови адаптације на различитим језичким нивоима – фонолошком, творбеном, морфолошком, семантичком и лексичко-стилистичком. Остало је још доста послана у испитивању овог језичког слоја у нашем језику, и на прво место бисмо ставили проблем евидентирања русизама, нарочито оних старијих, чије је препознавање било отежано близком сродношћу језика какви су српски и руски. Речници српског језика не пружају потпуне и увек поуздане податке о овом језичком слоју, тако да би ту грађу требало ревидирати, допунити и створити комплетнији корпус русизама у српском језику.

За ову прилику издвојили бисмо само једно питање из ове опшире проблематике, а то је: како се евидентирани русизми уклапају у српски језички стандард. Нормирањем позајмљеница из руског језика, претежно оних ономастичких, највише се бави велики *Правојис српскога језика* Матице српске из 1993. Други, мањи правописи или о томе не говори,

или се баве само уопштено, или најосновнија правила адаптације саопштавају у неколико тачака, као што је то случај с Дешићевим *Правоиисом српског језика*. Сигурно је да већи проблем представљају правила адаптације ономастичке него апелативне лексике, али принципи остају исти. Идентификована руска апелативна лексика из речника нашег језика, коју је обрадио Ј. Ајдуковић у својој књизи, је веома хетерогена у погледу адаптираности актуелном српском језичком стандарду, што је и разумљиво када се зна да је она улазила у српски језик током читавог XIX и XX века, најчешће у време када још пре Белића није било никаквих научно верификованих правила адаптације. Напомињемо да Ајдуковићев попис садржи и више десетина ономастичких лексема.

Најчешћа одступања од важећих правила адаптације огледају се у писању графеме *a* на место руског ненаглашеног *o*: *аднаколка*, *барзој*, *васілок*, *васілорѣ* и *васілрѣ*, *хараши*, *уравањ*, *їрисајузїй* и сл. поред прихватљивог *востіорѣ*, *востіштайи*, *сојуз*, *сојузник*, *несовершенолейтан* и сл. Даље, то је писање јоте испред *e* а после сугласника у екавским текстовима: *мјешчансїво*, *мјесїоименије*, *равновјесје*, *дјењѓи*, *занавјеса*, *завједомо* и сл. поред *месносїй*, *месецослов*, *мењшевик*, *земстїво*, *верстїа*, *ведомстїво*, *вежесїво* и сл. Ту спада и преношење руског меког *đ* и *ї* са *ђ* и *ћ*: *ћаћа* / од руског дядя, *ћењушка* / од руског денежка */, jaћ/* рус. *яћь/*, *збићен* /рус. *сбішень/*, *каћуша* / рус. *кайюша/* и сл. Ту је и низ деформитета и непрецизности морфолошко-творбене, семантичке и лексичко-стилитичке природе, дакле, у оном облику како су их регистровали речници српског језика, али то је тема за неку другу прилику.

Чини нам се да је потребан осврт на нека проблемска питања адаптације русизама, пре свега морфолошко-творбене природе, у сфери ономастичке лексике, у толико пре што су неки аспекти адаптације измицали пажњи истраживача и стандардолога. Узмимо за илустрацију репрезентативни модел *Трубецкой*, који је интригирао низ наших слависта. Ту се поставља питање да ли његову парадигму у нашем језику уједначити према номинативском облику или према облику косих падежа, тј. да ли га мењати у нашем језику по именичкој или по придевској промени, или пак задржати његову руску парадигму. Овом проблематиком се најтешће миљније бавио Милош Окука пре десет година, дајући најпре пре-глед различитих мишљења о преношењу руских презимена на – *ой* и у склопу тога презимена с финалним сегментом – *ской* и – *цкой*. Он истиче да би најгора била комбинована варијанта типа *Трубецкој* – *Трубецкоћа*, а онда нуди два могућа решења: „а/сва презимена преузимати у извornом облику са прозодијском адаптацијом и именичком промјеном; б/двосложна презимена преузимати у извornом облику са прозодијском адаптацијом и именичком промјеном, а тросложна и вишесложна преузимати као и она на -*ский*, – *цкий*, са прозодијском адаптацијом и пријевском промјеном“ (стр.38). Окука се одлучује за ово друго решење. Ту се онда по-

ставља питање да ли тросложна презимена типа *Полевой*, *Кошевой*, *Лановой*, у складу с наведеним предлогом, трансформисати у *Польеви*, *Кошеви*, *Ланови*. Ми који смо студирали славистику у првим годинама после Другог светског рата на часовима руске књижевности употребљавали смо искључиво номинативске облике *Польевој* и *Кошевој* и мењали смо их по именичкој деклинацији. Није веровати да се нешто у том погледу до данас променило. – У складу с наведеним Окукиним предлогом руски номинатив *Трубецкой* треба трансформисати у наш номинатив *Трубецки* и даље то презиме мењати по придевској промени. Презиме *Трубецкой* придржује се и Толстојево презиме *Дубрецкой* из *Райса и мира*. Али на сегмент -*цкой* завршавају се и уникална руска двосложна презимена *Бецкой* и *Руцкой*. Наведена четири презимена на -*цкой* су једнотипна презимена тога типа која се могу наћи у речницима руских презимена Мортоне Бенсона и Бориса Унберауна. *Бецкой* је афетичко презиме добијено од *Трубецкой*, тј. презиме добијено одсецањем иницијалног слова, што је био обичај код Руса у 18. веку када би аристократа добио ванбрачно дете. *Руцкой* је био војни саветник Бориса Јельцина/. Пошто је *Бецкой* двосложно презиме, да ли га у духу наведене препоруке мењати као и остала двосложна презимена, тј. *Бецкој*, *Бецкоја* и тиме кидати његову етимолошку везу са *Трубецкой*, или одступити од препоруке о адаптацији двосложних презимена на -*ой*? Код презимена *Руцкой* случај је нешто друкчији. Наиме, поред руског презимена *Руцкой* постоји и слично руско презиме *Руцкий*, са другачијим завршетком у номинативу, као посебна презименска јединица. Иако су то очигледно презимена истог порекла, ипак се у речницима воде као посебне антропонимијске лексеме. Да ли, онда *Руцкой* мењати по нашој именичкој примени, а *Руцкий* по придевској? Питање је деликатно и дилема остаје.

Што се тиче по Окуки најгорег решења, тј. комбинованог решења, у ту групу би спадао и руски придев *большой* у синтагми *Большой шешир*. Матичин *Правоис* препоручује управо ту комбиновану верзију: *Большој шешир* – *Большоگ шешир*.

И још једно подсећање на некадашњу праксу у вези с адаптирањем руских презимена на -*ой*. Милован Глишић је презиме *Толстой* транспоновао у *Толстий*, што се, очигледно, није одржало, јер је осећање припадности презимена на -*ий* српској именичкој промени преовладало. У праву је Окука када каже да „преузимање руских имена и презимена -*ој* и њихова именичка деклинација има упоришта у домаћем систему: према именима типа Миливој, Радивој, Бранивој... / Миливој – Миливојев... /” (стр. 37).

Неадекватне творбене и морфолошке адаптације русизама срећу се код грађења присвојних придева од руских презимена на -*кий*, -*ски*, -*цкий*, затим на -*ов*, -*ев*, у намери да се испоштује типолошка разлика између руског и српског језика, по којој је за руски језик карактеристичан присвојни генитив, а за српски присвојни придев. Сведоци смо употребе синтагма

Досѣојевскијеви романы, па чак и *Досѣојевкови романы*, *Чајковскијева* или *Чајковскове симфоније*, *Горкијеве* или *Горкове драме* и сл. Придев *Горкијев* подразумева деклинацију тога презимена по моделу *Горкија*, *Горкију*, за шта је у лингвистичкој литератури било залагање. Аналогно наведеним примерима може се наћи на синтагму *Црњанскијев хумор*, о чијој неприхватљивости је писао Мирослав Николић у чланку *Црњанскијев /ски/ ирни хумор* (Језик данас, бр. 6/1998, стр. 12-13). Аутор је наиша и на накарадни облик *Црњанков*. То значи да би се могле очекивати синтагме *Трубеџијеве* или *Трубеџкојеве студије* / упор. *Толстојеви романы* /, уколико се за номинатив усвоји лик *Трубеџкој*, што не би било нерегуларно. Својевремено је у „Нашем језику“ о овом писао Бранислав Милановић, саопштавајући да је код Иве Андрића наишао на синтагму *Горкијеви романы*, па је из тога извео закључак да присвојни придев *Горкијев* и није тако неприхватљив, кад га је већ употребио један Иво Андрић.

Што се тиче грађења присвојног придева од презимена на -ов, -ев, у пракси су присутна велика огрешења, нарочито у средствима информисања. Често се могу чути и прочитати синтагме *Љермонтова улица*, *Жданова улица*, *Сазонова улица* / којој је враћено предратно неправилно име /, *Игуманова йалаши* уместо *Игумановљева йалаши*, у *Набоковој драми* уместо у *Набоковљевој драми*, *Дудајеви војници* уместо *Дудајевљеви војници* и сл. Тешко да ће *Сазонова улица* и *Игуманова йалаши* икада добити свој језички исправан назив, јер ови у суштини неправилни облици имају своју давнашњу традицију, а кад ствари тако стоје, онда можда и не треба исправљати криву Дрину.

Из области творбеног нормирања поменимо и транспоновање на српски неких руских ктетика. У питању је буквално преношење творбене структуре руских ктетика у случајевима где је сасвим могуће преиначити их у модел који одговара српском језику. Буквално преношење у овом случају среће се код новинара, па чак и неких лингвиста. Може се наћи на синтагме типа *Орловска губернија*, *орловски говори*, *орловско коло* / има се у виду град *Орел* /, затим *кремљовски сай* и сл. Од топонима *Орел* сасвим је регуларан наш ктетик *орелски*, од *Кремль – Кремальски*. Синтагма *орловско коло* код нас има апелативну асоцијацију. Ктетик *орловски* код нас може да се односи само на руски град *Орлов*, који се данас зове *Халиурин*.

Други тип ктетика срћемо у синтагмама *Казањско царство*, *казањска лингвистичка школа*, *рјазањски мужик* / мисли се на Јесењина /, где се испред творбеног суфикса -ски на крају творбене основе среће меко њ, свакако према финалном меком сугласнику у руском језику – *Казанъ Р зань*. Ту слику не потврђују наше географске карте, где је на крају тих топонима тврдо н, у првом случају свакако и због подударности са нашом речју *казан*. Али ту су много значајнији фонолошки разлози. Руски топоними *Казанъ*, *Рязанъ*, *Асираханъ* уклапају се у широку лепезу ру-

ских топонима женског рода типа *Сибирь*, *Обь*, *Пермь*, *Тверь*, *Приияшь* и сл., чија се мекоћа крајњег сугласника не може пренети у наш језик, с обзиром на то да фонолошка опозиција тврдоћа-мекоћа сугласника није типична за наш језик, са незнатним изузетима, док је то код Руса основица фонолошког система. Ти топоними се могу пренети у наш језик сам с тврдим сугласником, у шта се системски утапају и топоними на -иј. Преношење ових руских топонима са крајњим тврдим сугласником повлачи за собом и промену рода, тако да они у нашем језику постају именице мушких рода. Сем тога, руски ктетици имају на крају творбене основе тврдо *н* – *казанский*, *йязанский*. Све то упућује на закључак да су једино исправни облици тих ктетика у нашем језику *казански*, *рјазански*. У складу са тим једна београдска црква ће бити *Вознесенска* или *Вазнесенска*, а не *Вознесењска* или *Вазнесењска*, како се често среће у средствима информисања.

Пажњу привлачи и наш наставак инструментала једнине код руских презимена на -ов, -ев. Као што зnamо, ту сада постоји дублетизам – *Петровом* и *Петровим*. *Правојис* из 1960. године оправдано даје предност наставку -ом, јер се тако врши унификација именичке промене тих презимена у нашем језику. Доиста, тамо се не искључује ни наставак -им „према сличним именницама српскохрватског језика које такође имају тај наставак, из придевске промене /Миљановим, Веселиновим /“ (стр. 158). Није нам познато колико је данас фреквентан тај наставак у појединим регионима нашег језика, као ни то да ли та чињеница утиче на употребу наставка -им приликом преношења руских антропонима у наш језик. Овај дублетизам засад опстаје.

И, укратко, још само о два питања. Прво се односи на традиционална преношења из руског, која нису у складу са актуелном нормом. Нешто од тога је већ поменуто. Сvakако је умесна правописна препорука да се неки уходани случајеви архаичног преношења не диражу, и, додали бисмо, нарочито у случајевима кад су културно-историјски мотивисани и када за њих постоји уникална конотација – *Руђин*, *Расуђин*, *Буђони*. Актуелне и познате личности у савременој музици и књижевности зваће се *Рудин*, *Расуђин*. Апелатив и антропоним *кађуша* и *Кађуша* ће свакако остао у том фонетском лицу, као и хипокористик *бађушка*. Презиме познатог руског писца прве половине XX века наши историчари књижевности преносе двојако – *Федин* и *Феђин*, што је случај и са презименом *Берђајев* и *Верђајев*. Дублетизми *Белински* и *Бјелински*, *Бели* и *Бјели* такође су присутни у нашој средини. Познати руски сликар код нас је прихваћен само с презименом *Рјејин*. Дублет *Станкевич* – *Станкјевич* везан је за различите словенске језике. Ако ово руско презиме белоруског порекла улази у наш језик из руског језика, онда се, у складу с правописним правилима, преноси са likom *Станкевич* / реч је опет о једном Јельциновом саветнику /, а када то

презиме припада пољском језику и када долази из пољског језика, онда ће бити пренето у лицу *Станкјевич* / амерички лингвиста пољског порекла/. Већ су одомаћени антропоними типа *Волоћа*, *Феђа*, *Пеђа*.

Није свакако прихватљива порука из *Правојиса* (1993) да се поред патронимског суфикса *-ич* може „задржати и *-ић* тамо где је то ушло у обичај, нпр. *Лейпар Илић Чайковски, Александар Срђевић Пушкин* / као дублетну могућност/” (стр. 193). Данашња пракса је и у овим случајевима апсолутно на страни суфиксa *-ич*.

И, најзад, постоји један веома озбиљан проблем везан за јавну комуникацију, за средства информисања, о чему је подносилац овог реферата недавно писао у часопису „Свет речи“ (бр. 13-14), а тиче се латиничког посредништва у транскрибовању са инословенских ћириличких језика. Ту се догађају многе апсурдне ситуације, тако да указивање лингвиста на немогуће деформитетe немају баш никаквог ефекта. Скоро све информације из словенског ћириличног ареала долазе у редакције наших средстава информисања преко енглеског или француског латиничног транскрипционог система. Зар треба говорити о примерима типа *Јићомир* уместо *Жићомир*, *Којевников* уместо *Кожевников*, *Скворћсов* уместо *Скворцов*, *Василиев* уместо *Васильев*, *Илија* уместо *Иља*, *Григоријев* уместо *Григорјев*, *Прокофијев* или *Прокофиев* умето *Прокофјев*, *Хмиљнићски* уместо *Хмельницки!* Пошто је ово данас заиста крупан проблем, било би целисходно у најављеном новом издању Матичиног *Правојиса* овом питању посветити посебну пажњу.

Ово је само прегршт проблема везаних за нормирање у процесу преношења и преузимања руске апелативне и ономастичке лексике у наш језик. Циљ нам је био и да се укаже на неке параметре који су остајали ван видног поља оних који су о овим питањима писали.

ЛИТЕРАТУРА

- Правојис српскоћезика*, Матица српска, Нови Сад, 1993.
- М. Дашић, *Правојис српскоћезика, Приручник за школу*, Треће, допунско издање, Нијанса, Земун, 1998.
- Б. О. Унбегаун, *Русские фамилии*, Прогресс”, Москва, 1989.
- Dictionary of Russian Personal Names, With a Guide to Stress and Morphology, Compiled by Morton Benson, Second Edition, Revises. Philadelphia; University of Pennsylvania Press, 1969.
- С. Стијовић, *Словенизми у Његошевим џесничким делима*, Издавачка књижарница Зорана Стојковића, Сремски Карловци – Нови САД, 1992.
- Ј. Ајдуковић, *Русизми у српкохрватским речницима, Принципи адаптације, Речник*, Фото Футура, Београд, 1997.

- П. Пипер, *Русизми у српскохрватским речницима* / Приказ књиге Јована Ајдуковића, *Русизми у српскохрватским речницима*, Београд, 1997/, Филолошки преглед, XXXIV, 1997, 1-2, стр. 212-216.
- Д. Ђупић, Е. Фекете, Б. Терзић, *Слово о језику, Језички поучник*, Партенон, Београд, 1996.
- Д. Ђупић, Е. Фекете, Б. Терзић, *Слово о језику, Језички поучник, Књиџа друга*, Партенон, Београд, 2002.
- Б. Терзић, *Руско-српске језичке паралеле*, Славистичко друштво Србије, Славистичка библиотека, Београд, 1999.
- Б. Терзић, *О словенским китайцима и личним именима у српском шексију*, Језик данас, Матица српска, Нови Сад, број 3/1997, стр. 14-16.
- Б. Терзић, *О преношењу јерменских имена у српском*, Језик данас, Матица српска, Нови Сад, број 12/2000, стр. 18-20.
- Б. Терзић, *Латинично посредништво у транскрибовању са инословенских хириличних језика*, Свет речи, бр. 13-14, Београд, 2001, стр. 54.
- М. Николић, *Црњанскијев/ски/ црни хумор*, Језик данас, број 6/1998, Матица српска, стр. 12-13.
- М. Окука, *Trubeckoj – Trubeckoja ili Trubecki – Trubeckoga*, Književni jezik, godina 12, број 1, Sarajevo, 1983, str. 35-28.
- П. Пипер, *Общая характеристика социетативельных исследований русского и сербского языков*, Сборник Состояние и перспективы социетативельных исследований русского и других языков, V. Международный симпозиум, Белград, 2000, срп. 12-18.

Богдан ТЕРЗИЧ

НОМАТИВИСТСКИЙ ПОДХОД К РУСИЗМАМ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В настоящей работе речь идет о способах нормирования апеллятивной и ономастической лексики, заимствованной из русского языка. Автор указывает на наиболее типичные проблемы, связанные с фонологической, морфологической, словообразовательной, семантической и лексико-стилистической адаптацией русизмов в сербском языке. Он затронул некоторые спорные истолкования данной проблематики и предложил вниманию лингвистических контактологов возможные решения. Одной из важнейших задач остается составление наиболее полного перечня русизмов в сербском языке.

